

Alois Slepčík

VZDELÁVANIE V OBLASTI PRIESTOROVÉHO PLÁNOVANIA V ČESKEJ REPUBLIKE

Úvod

Vznik nových podmienok, zásadne ovplyvňujúcich územný rozvoj, si vyžaduje okrem iného aj podstatnú inováciu vzdelávania v oblasti priestorového plánovania v Českej republike. Je pritom stále jasnejšie, že sa treba zaoberať vnútornými ale aj vonkajšími podmienkami. Česká republika hraničí sice len so štyrmi štátmi (SRN, Poľsko, Slovensko a Rakúsko), ale viac než polovica českých okresov leží na hraniciach a zo 14 nových regiónov je 12 prihraničných (s výnimkou Prahy a Stredných Čiech). Nezanedbateľnou skutočnosťou tiež je, že priestorový rozvoj v ČR je vo všetkých oblastiach spoločenského života výrazne ovplynený procesmi globalizácie.

Obzvlášť dôležitá úloha pre priestorové plánovanie sa objavuje v súvislosti s očakávaným vstupom ČR do Európskej únie, pretože sa s tým spája nutnosť prispôsobenia sa českej legislatívy a jej zladenie s podobnými dokumentmi EÚ.

Hlavné znaky vzdelávania v oblasti územného plánovania v ČR pred rokom 1989

Pred rokom 1989 bola vtedajšia Československá republika ako socialistický satelit súčasťou východného bloku. Prakticky všetko bolo riadené na celoštátnnej úrovni a direktívne plánované, pochopiteľne, vrátane územného plánovania a jeho legislatívy. Hlavnú úlohu tu zohrávalo centrálnie riadené regionálne (oblastné) plánovanie, ktoré bolo dominantne ekonomicky orientované.

Územnému plánovaniu sa dostávalo len servisnej úlohy „projektovania ekonomických zámerov v území“. Takéto obmedzenie poslania územného plánovania ešte viac prehĺbilo tradičnú orientáciu tejto disciplíny na prevažne technicistický prístup k plánovaniu. Tu je nutné spomenúť, že v stredoeurópskych krajinách, Českú republiku nevynímajúc, bolo priestorové plánovanie spolu s urbanizmom interpretované v zmysle „urbánnego dizajnu“ a založené hlavne na architektúre a jej prístupoch k tvorbe prostredia. To bolo výsledkom prežívajúcich francúzskych a rakúskych vplyvov a najmä prebratia sovietskych vzorov. To bol dôvod, prečo sa vzdelávanie priestorových plánovačov realizovalo prakticky výlučne na technických univerzitách - stavebných fakultách a fakultách architektúry.

Smerovanie priestorového plánovania v ČR po nežnej revolúcii

Po nežnej revolúcii sa postavenie územného plánovania skomplikovalo, čo platilo hlavne v prvej polovici 90. rokov. Tu sa žiada vysvetliť, že obyvatelia boli z výsledkov „plánovanej spoločnosti“ unavení a rozčarovaní a preto žiadne formy plánovania nemali šancu byť akceptované.

V prvej fáze postkomunistickej éry panovala v ČR, rovnako ako aj v ostatných bývalých krajinách východného bloku, naivná eufória o univerzálnej schopnosti neregulovaného trhového hospodárstva vyriešiť všetky nastávajúce problémy a ťažkosti rýchlo a úspešne. Z tohto dôvodu boli už v prvých rokoch po revolúcii drasticky zredukované alebo dokonca zrušené skoro všetky výskumné a projekčné organizácie. Ako príklady možno uviesť značné obmedzenie aj v zahraničí dobre známej projekčnej organizácii Terplan a jej transformáciu na akciovú spoločnosť, alebo zrušenie pražského Výskumného ústavu výstavby a architektúry (VÚVA) za súčasnej redukcie počtu zamestnancov tohto inštitútu v Brne (transformácia na dnešný Ústav územného rozvoja).

Od začiatku 90. rokov dominuje vo všetkých oblastiach priestorového výskumu a priestorového plánovania súkromný sektor. Výsledkom je, že verejné orgány sú pri spracovávaní štúdií, projektov, koncepcí a odborných posudkov až príliš závislé od súkromných kancelárií.

Druhá fáza vývoja prístupu verejnosti k územnému plánovaniu spadá do rokov 1994 - 1998. V týchto rokoch sa už výrazne začalo prejavovať prehlbovanie regionálnych disparít. Zo začiatku sa prejavoval tento jav na subregionálnej úrovni: medzi jednotlivými okresmi v rámci regiónov, pričom išlo jednak o prevažne poľnohospodárske regiony, a jednak to boli staré priemyselné oblasti s baníctvom a ťažkým priemyslom. Pri riešení regionálnych disparít prostriedkami územného plánovania sa ukázala nutnosť medzihraničnej spolupráce, ktorá sa v tom období začala pozvoľna rozvíjať.

V druhej polovici 90. rokov sa výraznejšie zvýšil prílev zahraničného kapitálu, čo sa prejavilo aj výstavbou nových veľkokapacitných zariadení obchodu.

Veľmi naliehavým sa stal problém bytovej výstavby,

ktorá bola v tomto období drasticky zredukovaná, až zastavená. V súvislosti s prehĺbením disparít v socio-ekonomickom rozvoji na makroregionálnej, ako aj na mikroregionálnej úrovni bolo nevyhnutné prehodnotiť bytovú politiku. Dôležitosť územného plánovania ako nástroja eliminácie konfliktov v území sa zdôrazňovala aj v súvislosti so silnejúcou výmenou názorov v otázkach rozširovania diaľničnej siete.

Tretia etapa prístupu k územnému plánovaniu začína približne od roku 1998. V tomto období je už celkom jasné, že územný rozvoj v ČR je ovplyvňovaný prevažne externými faktormi. Hlavným cieľom politiky sa stáva čo najskorší vstup do Európskej únie. Aby to bolo možné dosiahnuť, je nutné skoordinovať domáce legislatívne, ekonomické sociálne a ekologické pomery so štandardmi Európskej únie. K nevyhnutným podmienkam patrí tiež urýchlenie procesu privatizácie. Obrovské problémy prináša explozívny rozvoj automobilizácie v Prahe a v ostatných väčších mestách. Na nutnosť využívania strategického plánovania upozorňuje aj neočakávané zvýšenie nezamestnanosti a stále sa prehľbjujúce regionálne disparity.

Potreba primeraného zodpovedného prístupu k usmerňovaniu rozvoja miest a krajiny je zjavná vzhľadom k negatívnym dôsledkom chaotickej suburbanizácie vo forme nových obytných štvrtí, či priemyselných a skladových areálov na okrajoch veľkomiest a pozdĺž diaľničných čahov.

Vzťah spoločenských podmienok, legislatívy a praxe územného plánovania

Nové spoločenské podmienky po „nežnej revolúcii“ výrazne ovplyvnili legislatívnu a prax územného plánovania. Už v roku 1992 sa pristúpilo k rozpracovaniu prvej novely zákona o územnom plánovaní a v tom istom roku novela aj vstúpila do platnosti. Tiež v roku 1992 odsúhlasila vláda ČR základy regionálnej politiky. Obidva dokumenty, ktoré vznikli ešte za bývalého Československa, si zachovali platnosť až do roku 1998. Z nich v praxi zohrala významnejšiu úlohu iba novela zákona o územnom plánovaní: v súvislosti so štátom iniciovanými programami obnovy dediny a miest sa vypracovali plány využitia plôch a zastavovacie plány pre mnohé vidiecke obce, no i pre mestá.

Regionálne plánovanie nebolo až do roku 1998 organizované podľa systematickej a jasnej koncepcie. Až v roku 1998 prišla ďalšia novela zákona o územnom plánovaní, ktorá je mimochodom doposiaľ platná. Za najväčší pokrok tejto novely možno považovať zjednodušenie územného plánovania. Obmedzil sa napríklad počet druhov územnoplánovacej dokumentácie z pôvodných 9 na 3. Ďalším dôležitým počinom bolo rozšírenie právomocí dotýkajúcich sa územného plánovania na všetky obce.

Možno v zásade konštatovať, že od roku 1998 sa zlepšila pozícia regionálnej politiky. Uznesenie vlády z apríla 1998 zaistilo nutné podmienky pre harmonizáciu národnej regionálnej politiky s regionálnou politikou Európskej únie. (napr. ohľadom princípov regionálnej politiky, jej nástrojov a inštitucionálneho pokrycia).

Napriek úsiliu o prispôsobenie sa je isté, že systematicu priestorového plánovania v ČR treba znova premyslieť a nanovo koncipovať tak, aby boli princípy priestorového plánovania, ktoré sa osvedčili v krajinách Európskej únie uplatňované dôslednejšie ako dosiaľ. Úsilie v tomto smere je nevyhnutne úzko spojené s nastávajúcim reformou verejnej správy. Reforma verejnej správy by mala stanoviť kompetencie orgánov na štátnej, regionálnej a komunálnej úrovni podľa princípu subsidiarity.

Nevyriešené problémy priestorového resp. územného plánovania v ČR možno v skratke pomenovať nasledovne:

- pretrvávajúca dichotómia medzi dvomi formami plánovania: územného plánovania a regionálneho plánovania bez dostatočného vzájomného prepojenia a koordinácie
- absencia systematického spracovania územnoplánovacích dokumentov na regionálnej úrovni a príliš veľká roztriedenosť územnej verejnej správy na komunálnej úrovni
- nedostatočné vzájomné prepojenie fázy plánovania s fázou realizácie. Obce, najmä tie menšie často nemajú žiadne oddelenie územného plánovania a pri spracovávaní územnoplánovacej dokumentácie sú odkázané na súkromné projekčné kancelárie. Tieto kancelárie sa nezaoberajú realizáciou vypracovaných územných plánov a ani k tomu nie sú ekonomicky motivované
- chýba jasná koncepcia priestorového rozvoja na národnej a regionálnej úrovni, ktorá by bola aj graficky primerane vyjadrená.

K najdôležitejším predpokladom permanentného prispôsobovania sa územnoplánovacej praxe stále sa meniacim vonkajším podmienkam je systematické zdokonaľovanie vzdelávania v oblasti územného plánovania. V ČR je to ešte o to dôležitejšie, že kapacity a postavenie štátnych výskumných a projektových organizácií sa po nežnej revolúcii dramaticky zredukovali.

Zmeny systému územného plánovania v ČR sa aj v zmysle aproximácie s princípmi EÚ osvedčili. To začína byť práve teraz veľmi aktuálne, vzhľadom na zásadné zmeny vnútorných a vonkajších podmienok.

Napríklad bude nutné vyrovnať sa s prílevom zahraničných investícií a riešiť mnohé ďalšie problémy a výzvy, späť s prechodom na trhové hospodárstvo.

Nutnosti úpravy systému územného plánovania sú si vedomí aj starostovia a úradníci z príslušného ministerstva. Okrem toho, aktuálnosť reforiem potvrdzujú

výsledky ankety, ktorej sa zúčastnilo viac ako 100 vedúcich pracovníkov, činných na komunálnej, regionálnej a celoštátej úrovni územnej verejnej správy.

Z tejto ankety vyplýva, že podľa mienky oslovených, k najdôležitejším predpokladom pre zlepšenie koordinácej úlohy územného plánovania v ČR patrí:

- zvýšenie zainteresovanosti obyvateľov na územnom plánovaní (28 %)
- zvýšenie vplyvu a zodpovednosti poslancov obecných zastupiteľstiev (26 %)
- dôsledná ochrana spoločenských záujmov (24,5 %)

Vybraní reprezentanti zdôrazňovali že je nutné zlepšiť plánovanie na regionálnej (37 % respondentov) a lokálnej úrovni (29 % respondentov).

Vzdelávanie v oblasti priestorového plánovania bude zohrávať v tejto komplikovanej situácii dôležitú, dokonca možno kľúčovú úlohu. Pritom tu nejde len o vzdelávanie mladej generácie, ale hlavným problémom je zjednotenie názorov medzi odborníkmi z rôznych oblastí o spôsobe efektívnej, udržateľnej a kultivovanej prestavby územia v zmysle ekonomickeho a životného priestoru. Ale ešte dôležitejšie je ovplyvniť spôsoby konania čo možno najväčšej časti starostov a úradníkov. Preto má zmysel realizovať aj postgraduálne formy štúdia priestorového plánovania.

Vzdelávanie v oblasti priestorového plánovania v Českej republike

Súčasný stav

Štúdium priestorového plánovania ako samostatnej, prierezovej disciplíny sa v súčasnosti na českých univerzitách nerealizuje. Je ale dôležitý fakt, že priestorové plánovanie sa prednáša na viacerých univerzitách.

Na prvom mieste treba spomenúť vzdelávacie inštitúcie, kde priestorové plánovanie tvorí ľažisko štúdia. K nim patrí predovšetkým Fakulta architektúry ČVUT resp. VUT v Prahe resp. Brne. Dôležité postavenie zaujíma priestorové plánovanie aj na Karlovej univerzite v Prahe (Prírodrovedecká fakulta, katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoja) a Masarykovej univerzite v Brne (Ekonomická fakulta, katedra regionálnej ekonómie a verejnej správy). Pomerne silno je priestorové plánovanie zastúpené na Univerzite v Plzni. Čo do počtu študentov má významné postavenie VŠE v Prahe. Na tunajšej katedre verejnej správy a regionálneho rozvoja sa výučba priestorového plánovania prelína s regionálnou politikou, problematikou verejnej správy, ekonomickými, sociálnymi a právnymi vedami.

Druhú skupinu predstavujú univerzity, na ktorých sa priestorové plánovanie vyučuje ako dôležitá doplnková disciplína, veľmi často v spojení s problematikou verejnej správy alebo s hospodárskymi vedami. Ide prevažne o nové fakulty alebo katedry, založené v 90. rokoch, ako

napríklad Prírodrovedecká fakulta Univerzity v Olomouci alebo Fakulta fyzickej geografie a geoekológie v Ostrave, či Ekonomická fakulta v Ústí nad Labem.

Do tretej skupiny vysokých škôl možno zaradiť také univerzity, kde je priestorové plánovanie len doplnkovým predmetom. Priestorové plánovanie sa tu považuje za dôležitý aspekt rôznych aktivít dnešnej spoločnosti, veľmi často ako nástroj starostlivosti o životné prostredie. Preto prednášky z priestorového plánovania sú len zúženým pohľadom (napríklad na proces obstarávania územnoplánovacej dokumentácie na komunálnej alebo vyšej úrovni). S takouto formou výučby priestorového plánovania sa možno stretnúť na Poľnohospodárskej univerzite v Prahe, Brne, Českých Budějovicach alebo na ďalších jednotlivých fakultách (napríklad vodného hospodárstva, dopravy, stavebnictva, elektrotechniky a pod.) technických univerzít, ale aj na pedagogických, právnických, filozofických fakultách alebo na ďalších humanitne orientovaných školách.

Štúdium sa obvykle delí do dvoch stupňov. Prvý stupeň je bakalársky a obvykle trvá šest semestrov, druhý stupeň má formu prehľbujúceho štúdia s dĺžkou štyri, šesť i viac semestrov.

Tendencie d' ďalšieho vývoja

V blízkej budúcnosti možno sotva očakávať, že by bolo možné vytvoriť samostatné prierezové a procesne orientované vzdelávanie priestorových plánovačov na ktorokoľvek z dnešných českých univerzít. Situácia sa asi bude ďalej vyvíjať na báze existujúcich štruktúr.

Preto by bolo nesporne prospešné podstatnejšie rozšíriť a prehĺbiť spoluprácu medzi týmito školami. To platí predovšetkým pre hlavné subjekty v tejto oblasti vzdelávania a výskumu: fakulty a katedry Vysokej školy ekonomickej, technických univerzít a Karlovej univerzity. Spolupráca by mohla prebiehať formou vzájomného prepojenia študijných plánov a systematickej kooperácie aj na poli výskumu. Prínosné by bolo organizovanie spoločných konferencií, seminárov a kolokvií tak, ako sa to predpokladalo v dohovore medzi spomínanými fakultami z roku 1992. Takéto prepojenie je nutné vybudovať aj v rámci jednotlivých regiónov.

Značný význam má aj spolupráca a pravidelná výmena skúseností so zahraničnými univerzitami, najmä zo susedných štátov a z členských štátov EÚ. Veľmi si vážime iniciatívu a úsilie Akadémie (ARL). Zdá sa, že aj u nás, v ČR je aktuálne a snáď nie nerealistické, založenie podobnej mimouniverzitnej a nezávislej inštitúcie so servisnou a poradenskou funkciou, ktorá by mohla sprostredkovávať interdisciplinárnu výmenu a transfer poznatkov. Práve omnoho užšie prepojenie výučby jednak s výskumom a na druhej strane s praxou patrí k najvýznamnejším výzvam budúceho vzdelávania v oblasti priestorového plánovania v Českej republike.